

דף שבועי

בס"ד

פרשת ויגש, תשפ"א, מספר 1399

מדוע "(ו)לא יכל יוסף להתאפק"

מאיר מוניץ

עם אחיו.⁴ הרב בן-נון מבקש לא רק להבין את התנהגותו של יוסף עם אחיו, אלא גם לתת תשובה לתמיהתו של רמב"ן (בפירושו למב: ט) – מדוע לא שלח יוסף שליח לבשר לאביו על גורלו לאחר שהשתחרר ועלה לגדולה?

הרב בן-נון מפנה את תשומת ליבנו לעובדה, שכל אותן שנים עד להגעת האחים למצרים, יוסף אינו יודע כלל על עניין שחיטת השעיר וטבילת הכותונת בדם, ועל כך שאביו חושב אותו למת! הוא חי בתקווה וציפייה לכך שאביו יחפש אותו וישלח שליחים לפדותו ולהצילו. ככל שעוברות השנים הוא הולך ומשתכנע, שייתכן שמכירתו נעשתה על דעתו של יעקב, ושהוא שולח מבית אביו כפי ששולחו מבית אברהם ישמעאל ובני קטורה. בהמשך הוא משלים עם קיומה של אפשרות כזו ופונה לבנות את חייו במצרים, בנפרד מבית יעקב. הדבר עולה משמות בניו; תחילה: "ויקרא יוסף את שם הבכור מְנַשֶּׁה כִּי נִשְׁנִי אֶל-לְהִים אֵת כָּל עֲמָלִי וְאֵת כָּל בֵּית אָבִי" (בר' מב:נא) – גורשתי ונשכחתי מבית אבי. ולאחר מכן: "וְאֵת שֵׁם הַשְּׁנִי קָרָא אֶפְרַיִם כִּי הִפְרַנִּי אֶל-לְהִים בְּאֶרֶץ עֲנִי" (שם:נב) – אני מתחיל התחלה חדשה. כשפגש יוסף את אחיו ושמע מהם "וְהֶאֱחָד אֵינָנִי" (בר' מב:ג), התעוררו בו שוב לבטים ותהיות על יחסו של אביו אליו, והוא ביקש להביא אליו את בנימין כדי להבין ממנו את כל שהתרחש.

ניתן לפתח את חידושו של הרב בן-נון לכיוון שונה מעט. לפיו, יוסף ראה את עצמו כבן הנבחר שימשיך את מורשת האבות. גם בדורות הקודמים הייתה קיימת מתיחות בין האחים; חלק מהם נדחה וחלק נבחר. יוסף, שהיה בנה של האישה האהובה והעיקרית, סבור היה שהוא הבן הנבחר, כיצחק בנה של שרה. נכון אמנם שגורש מבית אביו, אך בדומה לכך מצאנו גם שיעקב הוא הנבחר, למרות שגלה לחרן, ולא עשו שנשאר בבית אביו (ממנו זכה

לאחר נאומו של יהודה התגלה יוסף לאחיו, כשהכתוב מעיד במפורש על כך שהוא עשה זאת לאחר שלא יכול היה להתאפק. ראוי לשאול מדוע קרה הדבר דווקא בנקודה זו, במיוחד לאור העובדה שקודם לכן נכתב במפורש שיוסף הצליח להתאפק (אף שזה הצריך אותו לפרוש פעמיים מהחדר ולבכות)? האם יש בדבריו של יהודה משהו שגרם לכך, או שהיה זה רק סופו של תהליך מצטבר, או אולי ההסבר אחר?

הפרשנים עסקו בסוגיה זו.¹ חלקם סברו שדבריו של יהודה לימדו את יוסף שהאחים אכן השלימו תהליך של חרטה ותשובה על מכירתו, ושיחסם לבנימין מלמד על שינוי עמוק. זה היה גם המניע מלכתחילה להתנהלותו של יוסף מול אחיו, והוא התוודה לפניו רק לאחר שמדבריו של יהודה הבין שהושגה מטרתו.² מאידך, רמב"ן (בפירושו לפרק מד:א) מעלה את האפשרות, שלחץ האנשים שהיו סביב יוסף והפצירו בו לסלוח לבנימין הוא שגרם ליוסף להתגלות.

אבקש להציג לשאלה זו תשובה חדשה יחסית ומפתיעה,³ שהיא חלק מהסברו הכולל של הרב ד"ר יואל בן-נון לסיפור מכירת יוסף ופגישתו החוזרת

* ד"ר מאיר מוניץ, מזכיר מערכת הוצאת בראילן. הפנייה סתמית במאמר היא לספר בראשית.

1 ראו סיכום של חלק מהדעות במאמרו של ד"ר ארז פלג, "מדוע לא התאפק יוסף?", דף שבועי לפרשת ויגש תשע"ט (מס' 1298).

2 ראו: אברבנאל לבראשית מ"ב, התרת שאלות ד-ה; מ"ג, התרת שאלות ג-ד; עקידת יצחק, שער ל, פתרון השאלה הרביעית; נ' ליבוביץ, עיונים בספר בראשית, ירושלים תשל"ח, עמ' 325 - 333; י' מדן, "במקום שבעלי תשובה עומדים (פרשת יוסף ואחיו)", מגדים ב, תשמ"ז, עמ' 78-54.

3 ראוי לציין שיעקב שפיגל העיר על כך, שכיוון מחשבה דומה כבר נכתב בדברי שפ"ן הסופר בחיבורו: "השמטות מירושלמי", שנדפס בסוף מהדורת וילנה של הירושלמי. ראו: י' שפיגל, "בעניין יוסף ואחיו – תגובה למאמרו של הרב י' בן-נון", מגדים ה, תשמ"ח, עמ' 93-94.

4 י' בן-נון, "הפילוג והאחדות: כפל הטעות והלם הגילוי – מפני מה לא שלח יוסף (שליח) לאביו", מגדים א, תשמ"ו, עמ' 31-20.

ראשית, על פי פירושו של רשב"ם, ציפיתו של יוסף שיבואו להצילו הייתה גדולה שבעתיים. שכן, אם הוא נחטף ונמכר לעבד שלא על דעתם של אביו ואחיו, הרי מובן מאליו שיבואו לחפשו. האכזבה שלו מכך שהדבר אינו קורה יכולה הייתה בקלות להביאו למסקנה שאביו שלחו לאחיו, והם השליכוהו לבור מתוך רצון לסלקו, ויותר אין להם עניין במה שעלה בגורלו.⁶

שנית, פירוש רשב"ם יכול לתרום להבנת התנהגותם של האחים בפרשתנו. לפי דבריו, גם האחים אינם יודעים בדיוק מה עלה בגורלו של יוסף. הדבר עולה מדברי החרטה שלהם: "וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו אָבֵל אֲשֶׁמִים אֲנַחְנוּ עַל אָחִינוּ אֲשֶׁר רָאִינוּ צָרַת נַפְשׁוֹ בְּהַתְחַנְּנוֹ אֵלֵינוּ וְלֹא שָׁמְעֵנוּ, עַל כֵּן בָּאָה אֵלֵינוּ הַצָּרָה הַזֹּאת" (מב:כא). הם אינם מתוודים על מכירתו (שנעשתה על ידי המדיינים בלי ידיעתם), אלא על כך שלא שמעו לתחינתו כשהיה בבור ונטשוהו שם, דבר שהביא לכך שנעלם מבלי להשאיר עקבות. יתרה מזו, לאור זאת, מעשה הכותונת לא בא לחפות על מעשה המכירה, אלא על כך שגרמו להיעלמותו של יוסף, ואין בידם תשובה לשאלה מה עלה בגורלו. ייתכן אף, שהאפשרות שנטרף על ידי חיה רעה אכן סבירה בעיניהם. הדבר עולה גם מדברי ראובן במצרים, המתייחס ליוסף כמי שמת: "וַיַּעַן רְאוּבֵן אֶתֶם לֵאמֹר הֲלוֹא אֲמַרְתִּי אֲלֵיכֶם לֵאמֹר אֵל תַּחֲטְאוּ בַיָּד וְלֹא שָׁמַעְתֶּם וְגַם דָּמוֹ הִנֵּה נִדְרָשׁ" (שם:כב).

תמונת מצב זו מסבירה ביתר שאת את תגובת ההפתעה, ההלם והחרדה של האחים לנוכח התגלותו של יוסף:

וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל אָחִיו אֲנִי יוֹסֵף הַעוֹד אֲבִי חַי וְלֹא יָכְלוּ אָחִיו לַעֲנוֹת אֹתוֹ כִּי נִבְהָלוּ מִפְּנֵי (מה:ג).

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

[הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

⁶ רשב"ם מפרש (בפירושו לפרק לז:כח) שדברי יוסף: "אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אתי מצרימה. ועתה אל תעצבו ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אתי הנה" (מה:ד-ה) מכוונים לכך שבמעשיהם גרמו לכך שנמכר למצרים.

ליחס מועדף). מטרתו של יוסף במגעיו עם האחים הייתה לגרום לכך שבנימין יגיע למצרים ויישאר שם איתו, ושניהם – בניה של רחל – ימשיכו יחד את שושלת האבות.

לפי ההסברים הללו, אם נשוב לעיין בדבריו של יהודה נמצא בהם את נקודת המפתח להבנת השינוי שחל ביוסף:

וַיֹּאמֶר אֶל אֲדָנָי יֵשׁ לְנוּ אָב זָקֵן וַיֵּלֶד זָקְנִים קָטָן וְאָחִיו מֵת וַיִּוְתֶר הוּא לְבָדוֹ לְאִמּוֹ וְאָבִיו אָהָבוּ (מד:כ).

וַיֹּאמֶר עֲבָדְךָ אָבִי אֵלֵינוּ אַתֶּם יֹדְעֵתֶם כִּי שָׁנִים יָלְדָה לִי אִשְׁתִּי. וַיֵּצֵא הָאֶחָד מֵאֵתִי וַאֲמַר אֶף טָרֵף טָרֵף וְלֹא רָאִיתִי עַד הַנְּהָ. וַיִּלְקַחְתֶּם גַּם אֶת זֶה מֵעַם פְּנֵי וַקְרָהוּ אֶסוֹן וְהוֹרְדְתֶם אֶת שִׁיבְתִי בְרָעָה שְׂאֵלָה (שם:כז-כט).

זוהי הפעם הראשונה שיוסף שמע על כך שאביו חושב שהוא נטרף ומת, והוא מתאבל עליו כל אותן שנים. לפתע הוא הבין שהמחשבה שלו על כך שנדחה על ידי אביו הייתה שגויה, ומייד: "ולא יכל יוסף להתאפק לכל הנצבים עליו ויקרא הוציאו כל איש מעלי ולא עמד איש אתו בהתודע יוסף אל אחיו (מה:א).

לפירושו זה של הרב בן-נחום אפשר לנסות ולצרף את פירושו המפתיע של רשב"ם לפרשת מכירת יוסף:

וַיְהִי כַּאֲשֶׁר בָּא יוֹסֵף אֶל אָחִיו וַיִּפְשְׁטוּ אֶת יוֹסֵף אֶת כְּתָנָתוֹ אֶת כְּתָנֵת הַפְּסִים אֲשֶׁר עָלָיו. וַיִּקְחֵהוּ וַיִּשְׁלְכוּ אֹתוֹ הַבְּרָה וְהַבּוֹר רַק אֵין בוּ מַיִם. וַיִּשְׁבוּ לְאֶכְלָל לָחֶם וַיִּשְׂאוּ עֵינֵיהֶם וַיִּרְאוּ וְהִנֵּה אֶרְחַת יִשְׁמַעְאֵלִים בָּאָה מִגְּלַעַד וּגְמַלֵּיהֶם נִשְׂאִים נִלְאֵת וּצְרִי וְלֹט הוֹלְכִים לְהוֹרִיד מִצְרַיִמָּה. וַיֹּאמֶר יְהוּדָה אֶל אָחִיו מַה בָּצַע כִּי נִהְרַג אֶת אָחִינוּ וְכִסִּינוּ אֶת דָּמוֹ. לָכוּ וְנִמְכְּרֵנוּ לְיִשְׁמַעְאֵלִים וְנִדְנוּ אֶל תְּהִי בּוֹ כִּי אָחִינוּ בְּשָׂרֵנוּ הוּא וַיִּשְׁמְעוּ אָחִיו. וַיַּעֲבְרוּ אָנָּשִׁים מִדְּיָנִים סְחָרִים וַיִּמְשְׁכוּ וַיַּעֲלוּ אֶת יוֹסֵף מִן הַבּוֹר וַיִּמְכְּרוּ אֶת יוֹסֵף לְיִשְׁמַעְאֵלִים בְּעֶשְׂרִים כֶּסֶף וַיְבִיאוּ אֶת יוֹסֵף מִצְרַיִמָּה (לז:כג-כח).

רשב"ם מפרש שמפשטי הפסוקים עולה שמי שמכר את יוסף לישמעאלים הם הסוחרים המדיינים ולא האחים. לפי פירוש זה מתורצת מראש הקושיה שהתקשו בה המפרשים בהמשך הפסוקים, והיא: כיצד חזר ראובן לבור בלי להיות מודע למעשה המכירה. לא אאריך כאן בדיון על פירוש הרשב"ם,⁵ אלא אצביע על הנקודות שבהן הוא יכול לסייע לפירוש שהבאנו לעיל.

⁵ ראו ביתר הרחבה: מ' בן-ישר, "מי מכר את יוסף", דף שבועי לפרשת ויגש ועשרה בטבת תשע"ג (מס' 997).